wederkomst. Het is dus duidelijk, dat de Apostel hier spreekt in het algemeen van de volgorde van Christus' opstanding en die der geloovigen, maar daarbij niet het oog heeft op die bijzondere gevallen, waarin reeds een opwekking uit de dooden in het verleden had plaats gevonden. Wie op dit: de eersteling Christus, al te veel nadruk zou willen leggen, komt dan ook in strijd met het feit, dat vóór Christus' opstanding reeds opwekkingen uit den dood hebben plaats gevonden, zooals bij het dochterke van Jairus, den jongeling van Nain, en Lazarus, om van de opwekkingen in het Oude Testament ons verhaald, nog te zwijgen. De gewone uitvlucht, dat deze opwekkingen een geheel ander karakter droegen dan de opstanding van Christus, omdat ze slechts tijdelijk waren, gaat niet op, want ook deze opwekkingen waren wel degelijk een »teeken", om ons te doen zien, hoe Christus de macht bezit om dooden op te wekken, en Christus zelf heeft Lazarus' opwekking met zijn eigen opstanding in verband gebracht. Zelfs kunnen we nog verder gaan. Er zijn in de Schrift ongetwijfeld aanduidingen, die ons recht geven om te vermoeden, dat Mozes, nadat hij gestorven was op Nebo, door God weer is opgewekt geworden, niet om tijdelijk in het leven terug te keeren, maar om met een verheerlijkt lichaam naar den hemel te gaan; anders zou Mozes niet lichamelijk op Thabor aan Christus kunnen verschenen zijn. Ook Calvijn neemt deze opwekking van Mozes aan. Maar indien Mozes vóór Christus opstanding opgewekt is, dan kan dit natuurlijk evengoed geschied zijn met de hier bedoelde heiligen. Het argument aan I Cor. 15 ontleend, dat Christus de eersteling uit de dooden wordt genoemd, verliest dus zijn kracht. Een besliste uitspraak te doen, welke van de beide hier besproken opvattingen de meest juiste is, is ondoenlijk, omdat de Schrift zelf ons desaangaande geen genoegzame gegevens biedt. Trouwens, het doet er tot de zaak zelve weinig toe, of deze opwekking dadelijk na Christus dood, dan wel eerst drie dagen later heeft plaats gevonden.

DR. H. H. K.

Voor Kootwijks scholen.

In hartelijken dank ontvangen: Van de dames N. te Zutphen *f* 25.

Ds. J. H. HOUTZAGERS.

Leestafel.

DR. R. H. WOLTJER, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. HET WOORD GODS EN HET WOORD DER MENSCHEN. Utrecht — G. J. A. Ruys — 1913.

III.

Na alzoo in het 1e hoofdstuk zijn lezers een en ander te hebben medegedeeld omtrent »de nieuwe ontdekkingen" zoo op het gebied der semitische- als der klassieke Oudheid, komt DR. WOLTJER tot zijn eigenlijk onderwerp: de verhouding van Schrift en Oudheid in verband met deze ontdekkingen.

Gelijk bij een dergelijke verhouding in het algemeen, zoo kan men ook hier den nadruk laten vallen op één der beide termen.

Men kan uitgaan van de vraagstelling: welke is, in verband met de nieuwe ontdekkingen, de verhouding van de Oudheid tot de Schrift; maar ook: welke is, in verband met de nieuwe ontdekkingen, de verhouding van de Schrift tot de Oudheid.

Dát hier zulk een wederzijdsche verhouding en wel eene van niet geringe beteekenis bestaat, daarvan is onze auteur overtuigd, en de bedoeling van zijn boek is, voor deze overtuiging zijn lezers, zoo noodig, te winnen.

Hij laat dan ook zoowel op de Schrift als op de Oudheid, en dat na-elkaar, den nadruk vallen.

Laat mij hier terstond de aandacht vestigen op wat mij voorkomt een deugd te zijn van dit boek, of liever nog, een vrucht der wetenschappelijke bezinning van zijn schrijver.

In de beperking toont zich de meester, — zegt 'n bekend spreekwoord bij onze oostelijke naburen, en DR. WOLTJER heeft zich metterdaad weten te beperken.

De beteekenis toch, welke, in verband met de nieuwe ontdekkingen, de Oudheid heeft voor de Schrift, beperkt hij tot de *taal*; die welke, in dat verband, de Schrift heeft voor de Oudheid, tot de *geschiedenis*.

* * *

Van de twee deelen waarin het onderwerp zich splitst, wordt het EERSTE behandeld n hoofdstuk II, hetwelk tot titel heeft: HET WOORD GODS EN DE NIEUWE ONTDEKKINGEN.

Dit EERSTE deel, waarin de hoogleeraar zijn stelling tracht te betoogen, »dat de nadere kennis der oudheid welke de tegenwoordige tijd verschaft, leiden kan tot vermeerdering van het wetenschappelijk inzicht in de H. Schrift", een stelling, die, en hij doelt dan op zijn andere, straks door mij te noemen stelling, PROF WOLTJER, naar zijn eigen zeggen, »niet het meest belangrijke acht", — dit eerste deel heeft een kop, een moot en een staart.

In den kop geeft hij: »Principieele beschouwingen«; in de moot: »Enkele voorbeelden ter illustratie van de beteekenis der Grieksche papyri en inscripties voor de studie van het Nieuwe Testament«; in den staart zit: »Gevaren dezer studien.«

Dit is zéker alles belangrijk, toch wil het mij toeschijnen, dat wat in de moot zit wel het belangrijkste is.

Tot recht verstand van wat, naar mijn meening, in dit tweede deel hoofdzaak is, wil ik toch ook de aandacht vestigen op dat waardoor het geëncadreerd is.

* * *

Ik begin dus met den kop.

Het zou bevreemding kunnen wekken, dat waar de schrijver wil betoogen: de beteekenis der nieuwe ontdekkingen voor het wetenschappelijk inzicht in de SCHRIFT, — hij het uitsluitend heeft over het NIEUWE TESTAMENT.

Voor deze beperking had echter PROF. WOLTJER zijn goede redenen, en wanneer men die vernéémt wijkt de bevreemding.

In „Principieele beschouwingen", waarin hij o.m. van zijn instemming met de Gereformeerde beschouwing der H. Schrift doet blijken, deelt hij die redenen mee.

De eerste is, dat, al hebben de nieuwe ontdekkingen op het gebied der SEMITISCHE Oudheid — men denke hier vooral aan de BABYLONISCH-ASSYRISCHE KEIL-INSCRIPTIES — zeer zeker beteekenis voor het O. T., PROF. WOLTJER, omdat hij, naar zijn eigen verklaring, »op Assyriologisch terrein een leek is", het geraden acht zich van een betoog omtrent de beteekenis van déze rubriek der nieuwe ontdekkingen voor dát deel der Schrift, te onthouden.

Wie nu met de wijze waarop in onzen tijd het wetenschappelijk bedrijf, ook door geleerden als PROF. WOLTJER, bij wie wijsgeerige zin de oogen openhoudt voor den »band der wetenschappen", wordt uitgeoefend, ook maar eenigszins bekend is, zal zulk een onthouding volkomen billijken. En wanneer de hoogleeraar, als klassiek philoloog en bepaaldelijk als beoefenaar der Grieksche philologie, verder schrijft dat »het Nieuwe Testament, als complex van Grieksche geschriften, meer tot zijn eigen domein behoort", zal men het alleszins verklaarbaar vinden, dat hij zich, bij zijn betoog omtrent de beteekenis der nieuwe ontdekkingen voor het wetenschappelijk inzicht in de Schrift, beperkt heeft tot die rubriek van deze ontdekkingen, welke uitsluitend in verband staan met het N. T.; alzoo tót DE GRIEKSCHE PAPYRI EN INSCRIPTIES.

De tweede, en zoo als de schrijver beweert, meer innerlijke reden of grond is, dat ook al zouden de nieuwe vondsten, die van belang zijn voor het O. T., even rijk aan inhoud zijn en evenzeer het intiemere leven raken als de papyri en inschriften uit den tijd van het Nieuwe Testament, — de Hellenistische periode —, er toch minder verklaring van te wachten ware; omdat, naar hij hier aan toevoegt: »reeds het taalverschil in den weg staat«. En juist om de TAAL is het, zooals ik boven reeds opmerkte, DR. WOLTJER hier in zijn EERSTE deel te doen.

* * *

Zoo kom ik dan tot de moot.

Hier is DR. WOLTJER in zijn kracht.

Hier is niet een theologiseerend philoloog, maar zonder meer, een man van het vak, een philoloog van professie aan het werk.

En waar hij dan de beteekenis der nieuwe ontdekkingen voor de studie van het NIEUWE TESTAMENT aan enkele voorbeelden verduidelijkt, en zich daarbij uitsluitend bepaalt tot de beteekenis welke deze ontdekkingen hebben voor de verklaring, de uitlegging, de EXEGESE van het N. T., geeft hij wel minder dan hij ook als philoloog kon geven en ook gerechtigd was te geven, maar men bedenke daarbij, dat dit EERSTE deel van zijn boek onveranderd aan zijn Rotterdamsche REDE is ontnomen, en dat die Rede uiteraard een niet al te breede behandeling van het onderwerp eischte.

Toch wordt ook zóó met het viertal voorbeelden, waaraan de hoogleeraar genoemde beteekenis verduidelijkt, zij het dan ook in den weg eener betrekkelijk zeer onvolledige inductie, een goed begrip van die beteekenis bijgebracht.

Deze voorbeelden zijn: I Petri 1:7; Matth. 6:2,5; II Thess. 3:17 en de aanduiding van onzen Heiland met het woord *Kyrios* of *Heer*.

DR. WOLTJER, die zich bij de verklaring van deze plaatsen uitsluitend tot de *philologische* exegese bepaald, toont nu in den breede aan, hoe zij door de nieuwe ontdekkingen worden belicht en daarmee meer verstaanbaar worden.

Terecht haalt hij daarbij aan het woord van WEISS uit diens: DIE AUFGABEN DER NEUTEST. WISSENSCHAFT IN DER GEGENWART: »*Ein einzige Papyrus- oder Inschriften-Stelle beseitigt oft viele exegetische Quälereien mit einem Schlage*«.

* * *

Ten slotte nog iets over den staart: DE GEVAREN DEZER STUDIE.

Was het, zooals DR. WOLTJER vermeldt, ADOLF DEISSMANN, die in zijn geschriften inzonderheid de aandacht gevestigd heeft op de beteekenis der nieuw ontdekte papyri en inschriften voor de studie van het N. T., van alle zijden is men, naar hij zegt, diens voorbeeld gevolgd. Dan, hoe hoogelijk hij dit op zich zelf ook waardeert, toch verliest PROF. WOLTJER allerminst de gevaren uit het oog, die aan het gebruik van dit nieuwe hulpmiddel bij de N.-T.lsche studie zijn verbonden. Hij laat dan ook niet na, die gevaren te noemen en er tegen te waarschuwen.

Er is gevaar voor overdrijving, voor overschatting, voor overijling en daarnaast voor wat WOLTJER, met de bekende en zoo teekenende uitdrukking aanduidt als: *uitwissching der grenzen*.

»Inzonderheid hier, zoo eindigt hij zijn EERSTE deel, »schuilt de klip waarvoor de Gereformeerde philoloog, die zich aan deze studien waagt, zijn scheepje heeft te hoeden. En dit maant tot voorzichtigheid, opdat niet de erkenning van een steeds meer blijkenden samenhang hem voere tot eene nivelleering, die uit den booze is«.

Zijn bedoeling hiermede is, dat het verschil tusschen de Schrift als Gods Woord, wanneer zij voorwerp is van philologisch onderzoek, en het Woord der menschen, ook bij alle samenhang, voor het bewustzijn van den onderzoeker niet mag verdwijnen.

G.

Uit de Pers.

Dr. A. Kuyper Jr. geeft in de *Rotterdamsche Kerkbode* nog een artikel over een spiritistisch onderwerp. Ditmaal raakt het de toovenares van Endor.

Meer dan een vroeg ons, hoe toch gedacht moet worden over het gebeurde te Endor, toen koning Saul zijn bezoek bracht aan de vrouw met den waarzeggenden geest. Natuurlijk is de bedoeling van deze vraag niet, of het goed te keuren was dat Saul in dien nacht naar Endor ging, want dat wordt door alle geloovigen onvoorwaardelijk afgekeurd en ten sterkste veroordeeld. Alle waarzeggerij is den Heere een gruwel, en roowel zij die waarzegt als hij die de waarzegster bezoekt, doet zware zonde en is schuldig voor God. Daarom ook heeft Saul in betere dagen alle vrouwen die een waarzeggenden geest hadden, uit Israel verbannen.

De bedoeling der vragers echter is, wat wij te denken hebben van den opgekomen geest, die toen in de grot van Endor aan die waarzeggende vrouw verscheen en aan Saul zijn naderend einde bekend maakte. Men wil dan weten of het werkelijk de geest van den afgestorven Samuel is geweest, of een booze geest, die zich aanstelde als ware hij Samuel.

Wij willen beginnen met er op te wijzen, dat wel in den *tegenwoordigen* tijd hiervan een kwestie gemaakt wordt, maar dat in *vroegere* dagen een vaststaande opinie hierover gevonden werd.

In de eerste eeuwen der kerk, toen de groote kerkleeraars optraden, was het éénparig gevoelen, dat het natuurlijk niet de geest van den zaligen Samuel geweest is, maar dat het een »booze geest" geweest is, die bedriegelijk voorwendde Samuel te zijn. Zoo hebben het ook de Hervormers en met name Calvijn in hun geschriften geleerd. En de Kantteekenaren vertolken bij 1 Sam. 28 dat éénparig gevoelen. En zoo is het eeuwenlang de uitspraak der orthodoxe Theologie geweest, al kwam het ook voor, dat een enkele iets anders verkondigde.

Eerst in den loop der 18e eeuw begon er eenige kentering te komen, en toen traden er geloovige Schriftgeleerden op, die pleitten voor het gevoelen dat het wel de geest van Samuel is geweest die in Endor's grot verscheen.

Men brengt dan de volgende gronden bij: 1o. dat in het verhaal van 1 Sam. 28, Samuel als het ware zelf sprekende wordt ingevoerd. Er staat niet de »booze geest", maar *Samuel* zeide. Dit argument weegt niet, want het verhaal in 1 Sam. 28, geeft het gebeurde weer zooals Saul het zich voorstelde. En Saul nu werd in den waan gebracht dat Samuel was opgekomen.

2e. Dat de voorspelling van dien geest letterlijk is uitgekomen, en dat aan de uitkomst geen woord ontbroken heeft, want den volgenden dag was Saul met zijn zonen in het rijk des doods. Dat is zoo, de waarzegging is uitgekomen, maar daaruit volgt allerminst, dat het de geest van Samuel is geweest. Hier had *waarzeggerij* plaats, en wij mogen juist omgekeerd zeggen, dat het zich niet laat indenken dat de zalige Samuel «waarzegde».

3e. Dat die vrouw van Endor zeer verschrikte toen zij Samuel zag. Zij was, zoo zegt men, wel gewoon booze geesten te zien opkomen, en schrikte daarbij niet. Maar toen nu in eens Samuel zelf voor haar stond, verschrok zij grootelijks. Wij willen hier antwoorden, dat die vrouw wel zeer verschrok en ook schreeuwde met een grooten schreeuw. Maar dat was omdat zij *Saul* zag, dien zij eerst niet herkende, en nu bang was voor haar eigen leven.

4e. Dat Mozes en Elia toch ook uit den hemel op aarde zijn gekomen op den Tabor. Men zegt dan, dat evenzoo ook Samuel uit de eeuwigheid nog op aarde verschijnen kon, Tegen dit argument stellen wij ons *protest*. Al wat in ons is verzet er zich tegen, het nederdalen van Mozes en Elia op den berg der verheerlijking in één adem te noemen met een geestverschijning in het hol van de waarzeggende vrouw te Endor.

Men ziet, de gronden van eenige tegenwoordige Godgeleerden, die ons willen doen gelooven dat werkelijk Samuel aan Saul is verschenen in de grot van Endor, zijn zeer zwak. En als wij dan weten, dat heel de oudheid zoo goed als éénparig uitsprak, dat het een duivelsche geest is geweest, die voorwendde Samuel te zijn, dan zeggen wij: de *oude* wijn is beter.

Wij blijven dan ook altoos het meest voelen voor wat Calvijn kort maar krachtig zeide, dat God de Heere niet toelaat dat de zalig afgestorvenen in eenig werk des duivels betrokken worden. En alle waarzeggerij is echt *duivelswerk*. We beamen ten volle bij de woorden van I Sam. 28:12: «toen nu de vrouw Samuel zag», de kantteekening der Statenoversetters: «d.i. een *booze geest* in de gedaante van Samuel, dewelke zij door haar *duivelskunst* had doen opkomen».

Officieele Berichten.

L. S.

De Geref. kerk van Katwijk aan Zee, daartoe gemachtigd door de classis Leiden, heeft de eer te berichten, dat de e.k. Particuliere Synode van de Gereformeerde kerken in Zuid-Holland (Noordelijk gedeelte) dit jaar D.V. zal gehouden worden te Katwijk aan Zee, en wel op Dinsdag 9 Juni.

Opgaven van de namen der afgevaardigden, punten voor het agendum etc., worden tot uiterlijk 16 Mei ingewacht bij den eerst-ondergeteekende.

De Geref. kerk voornoemd, namens haar:

J. J. IMPETA, *praeses*.
C. VAN TONGEREN, *scriba*.

Katwijk aan Zee. Febr. 1914.

Kort verslag van de vergadering der classis Alkmaar, te Den Helder, op 4 Februari 1914.

Art. 1. De Voorzitter opent de vergadering, doet zingen Ps. 119:17, leest Psalm 48 en gaat voor in gebed.

Art. II. Uit de credentiebrieven blijkt, dat alle Kerken aanwezig zijn.

Art. III. In het Moderamen hebben zitting: Ds. Meijer als voorzitter, Dr. Harrenstein als scriba, en Ds. van der Vliet als assessor.

Art. IV. De notulen worden, na lering goedgekeurd en geteekend.

Art. V. Ds. Stadig en Mulder brengen rapport uit in zake de zending. Voor den bouw van Kerk en pastorie te Solo zeggen alle Kerken, behalve Dirkshorn en Oosterend, vrijwillig de van hen gevraagde bijdrage toe.

Art. VI. Uit het rapport inzake den Evangelisatie-arbeid blijkt, dat alleen de kerken van Broek op Langendijk, Noord-Scharwoude en St. Pancras een eenigszins belangrijk bedrag kunnen toezeggen. Weshalve de verdere actie door de classis moet worden uitgesteld.

Art. VII. Instructie's van de Kerken Alkmaar, St. Pancras en Anna Paulowna worden in den breede besproken en afgehandeld.

Art. VIII. De collecten worden geind, eenige boeken nagezien, en besloten een nieuw collectenrooster te doen samenstellen. Hiervoor wordt aangewezen Ds. Stadig.

Art. IX. Bij de rondvraag art 41 D. K. O. doet de Kerk van Wieringen mededeeling, dat spoedig het nieuwe Kerkgebouw kan worden in gebruik genomen.

Art. X. Besloten wordt aan de vacante Kerken: Kolhorn, Schermerhorn en Wieringen, voor de eerstvolgende 3 maanden, één extra vacatureberut te geven.

De vacatuurbeurten worden daarna geregeld.

Art. XI. Ds. Meijer gaat voor in dankzegging en sluit de vergadering.

Op last der Classis,
P. CH. VAN DER VLIET, *h. t. Assessor*.

Kort Verslag der Vergadering van de Classis Gorinchem, 4 Febr. 1914.

1. Opening op gebruikelijke wijze.
2. Credentialen nagezien en de vergadering geconstitueerd.
3. Moderamen: Ds. Los, Praeses, Ds. Zwiers Scriba, Ds. Lindeboom, Assesor.
4. Notulen gelezen en goedgekeurd.
5. Bij monde van den Praeses wenscht de classis Ds. Lindeboom geluk met de door hem ontvangen roeping naar Amsterdam, en bidt hem in dezen leiding des H. Geestes toe.
6. Ingekomen: bezwaarschrift van een lid, door zijn Kerkeraad afgehouden van het H. Avondmaal. Behandeling wordt uitgesteld, aangezien de bezwaarde straks zelf ter vergadering komen zal.
7. Rapporten:

a. Van de redactie-*Kerkbode*, 't welk boven verwachting bevredigend is.

b. Van de deputaten-traktementsherziening. Het rapport zal in de *Kerkbode* opgenomen en in de volgende vergadering behandeld worden.

8. Ter vergadering komt de sub 6 genoemde, om het ingediende bezwaarschrift mondeling toe te lichten, waartoe gelegenheid wordt gegeven. Nadat de bezwaarde nader is onderricht, trekt deze het protest tegen de handeling des Kerkeraads in.
9. De aanvrage van de kerk te Giesendam ter voorziening in haar behoefte voor Art. 13, om een financieelen steun ad *f* 737 van classis en partic. Synode, wordt toegestaan.
10. Eveneens de aanvrage van Vianen om een finantieelen steun ad *f* 450 van classis en part. Synode, ter voorziening in wat zij noodig heeft om aan Art. 13 te voldoen.
11. De kerk van Hardinxveld vraagt vernieuwing van de in Febr. 1913 gedane toezegging van een bijdrage voor het tractement van een eventueel te beroepen dienaar des Woords. Aan het verzoek wordt voldaan.
12. Het voorstel-Gorinchem:

»De Kerkeraad van de Geref. Kerk van Gorinchem van oordeel, dat de geestelijke nooden der verstrooide Gereformeerden in Ned. Indië dringend voorziening eischen, verzoekt de classis, deze zaak wel te willen overwegen en te brengen op het agendum der Partic. Synode van Zuid-Holland (Z. G.)«

wordt toegelicht en komt in bespreking. De classis is eenparig van oordeel, dat in de geestelijke nooden der verstrooide Gereformeerden in Ned. Indië moet worden voorzien, en verzoekt aan D. D. Bouwman, Kapteijn en Lindeboom op de volgende vergadering een welomschreven voorstel ter tafel te brengen.

13. Onderzoek naar Art. 41 D. K. Enkele kerken vragen en ontvangen advies in zaken van tucht. Meerkerk deelt mee, het beroepingswerk eerlang met kracht ter hand te zullen nemen.
14. Regeling der vacature-beurten. In de volgende drie maanden zal Meerkerk worden gediend door Ds. Zwiers, Giessen O. en N. Kerk door Ds Lindeboom, Hardinxveld door Ds. Kapteijn, Vianen door Ds. Bouman, en Noordeloos door Ds. Los en Ds. van der Vlies.
15. De classis verneemt met blijdschap, dat Ds. Steinhart, van Lexmond, door Gods goedheid in krachten toeneemt, en goede hope heeft op algemeene herstelling.
16. Lezing der korte notulen.
17. Na dankgebed door den Assessor sluit de Praeses de vergadering.

C. LINDEBOOM,
h. t. Assessor.

Buitenland.

Duitschland. Uit Dortmund en Hamburg.

De Reinoldi Gemeente van Dortmund heeft in plaats van Lic. Traub, die door het kerkbestuur verplaatst werd, den predikant Fuchs te Rüsselsheim, in het Groothertogdom Hessen, gekozen. Het Consistorium van Munster heeft echter deze keuze niet goedgekeurd, en wel op grond dat de heer Fuchs voor den dienst in de landskerk niet geschikt is. Immers toen de Kerkelijke predikant Jatho door het »Spruchcollegium« afgezet was, heeft Fuchs zich zeer afkeurend over dit vonnis uitgelaten. Men acht het niet oorbaar, dat een predikant in Pruisen zich over de handeling van een wettig orgaan der kerk scherp afkeurend uitlaat, en daarom is hij voor de Pruisische landskerk onbruikbaar. Men ziet daaruit, dat in den Kerkelijken strijd in Duitschland het punt waarom het eigenlijk gaan moet, niet wordt aangeroerd; het is alsof men daarvoor bang is. Immers in de Kerk van Christus behoort men niet in de eerste plaats er voor te zorgen, dat zij die de kerk besturen niet beleedigd worden, maar dient men te waken dat het Woord Gods niet door de dienaren verloochend en aangetast wordt.

Een eigenaardige quaestie die licht werpt op kerkelijke toestanden in Duitschland, houdt de geesten in Hamburg bezig.

De predikant Heydorn, over wiens komst zooveel in Hamburg te doen is geweest, geeft in den Monistenbond, waarvan hij lid is, onderwijs in de zedenleer. Op zich zelf beschouwd is er niets tegen, dat een predikant kinderen van Monisten onderwijst. Doch het is haast niet te verstaan, hoe Heydorn, bij de uiterst gespannen verhouding tusschen Christenbelijders en Monisten juist in Hamburg, tegelijk predikant en lid van den Monistenbond zijn kan. Het predikantenministerie heeft hem dit bij wijze van eene broederlijke vermaning te kennen gegeven. Hierop heeft Heydorn schriftelijk geantwoord, dat hij wel meent dat hij als predikant lid zijn kan van den Monistenbond, doch dat hij de aanwijzing van het ministerie volgen zal en den Monistenbond zal verlaten, zoo lang de Kerk over het Monisme denkt gelijk tot hiertoe. Toch zegt hij daarbij, dat hij zijn vrijen liefdesarbeid onder de Monisten zal voortzetten. Kennelijk is dus niets gewonnen. De heer Heydorn zegt, als gij het wilt, zal ik geen lid meer blijven van den Monistenbond, maar overigens blijf ik arbeiden gelijk ik gewoon was. Ook in Hamburg blijft men hangen aan het formeele, in dit geval het lidmaatschap van den Monistenbond — en ziet over het hoofd dat het voornaamste kwaad hierin gelegen is, dat Heydorn voor zich persoonlijk uitspreekt dat hij Monist is. Zoo vermijdt men den strijd over de hoofdzaak, denkelijk omdat de meerderheid van de Hamburgsche predikanten den Christus naar de Schriften niet belijdt.

Omtrent de Kerken die zich van de organisatie der Hamburgsche landskerk losmaakten en toch tot die Kerk wilden blijven behooren, de zoogenaamde »Kapellengemeenten", vernamen wij in den laatsten tijds niets.

Frankrijk. Stroomingen op Godsdienstig gebied.

II. *(Slot.)*

Zeer juist heeft de Paus ingezien, dat het modernisme voor de Roomsche kerk een gevaar opleverde, dat zoo spoedig mogelijk moest afgewend worden. In 1907 werd in den Syllabus *Lamentamili* het anathema uitgesproken over 65 modernistische stellingen. In hetzelfde jaar verscheen de encycliek *Pascendi*. Loisy, Tyrrell en Murri werden geëxcommuniceerd.

Het bleek, dat de voorstanders van het modernisme zich niet konden handhaven. Men onderwierp zich aan het gezag van het hoofd der Roomsche kerk of men ging eenvoudig heen. Loisy bijv. werd hoogleeraar aan het *College de France*, en is daar niet anders dan een gewoon professor. Het jonge Frankrijk, dat nog niet met Rome gebroken had, gevoelde eerst sympathie voor het modernisme. Ook in de kringen van de *Sillon* gevoelde men zich tot de modernisten aangetrokken. Doch daar de leiders zoo weinig weerstand boden, en men inzag dat men in het modernisme tevergeefs zocht naar den krachtigen polsslag van een levende religie, en het openbaar werd dat het slechts rustte op verstandelijke overleggingen, die ten slotte op de verwoesting van de kerk moesten uitloopen, — toen ging men sympathie gevoelen voor hen die in den gevoerden strijd zich als de meer consequenten en sterkeren hadden doen kennen.

Terwijl op kerkelijk gebied dit alles plaats vond, kwam er ook daarbuiten een nieuwe geestesrichting op. Het materialisme bevredigde velen niet meer. Het leerde, dat de mensch slechts het product is van zijn omgeving; alles hangt af van voortplanting en voeding. Het subjectivisme deed de menschen komen tot een menschvergoding, die met de feiten van het leven niet overeenstemde en daarom tot pessimisme leidde. Tot de uiterste consequentie werd dit doorgevoerd. Ten slotte kreeg men genoeg van schrijvers als Zola en Baudelaire. Barrès schreef: „De verveling ademde op een wereld die door de geleerden zijn kleur had verloren". Een nieuwe wijsbegeerte kwam op, die een niets sparende critiek uitoefende op het materialisme. Aangetoond werd, dat de ziel een zelfstandig leven heeft; men wees op de beteekenis der intuitie, op de innerlijke ervaring. De verachte metaphysica kwam weer tot eer. Het recht en de zelfstandigheid des geloofs werd gehandhaafd. Een Vogüé schreef: „de brutale ontkenningen van het posivitisme bevredigen de jongelieden niet meer; als men spreekt van de noodwendigheid van een Godsdienstige vernieuwing in de litteratuur, zoo hooren zij nieuwsgierig toe zonder vooringenomenheid en haat. Want daar zij het geloof missen, bezitten zij in den hoogsten graad den zin voor het mysticke". Paul Desjardin sprak in de „Revue bleue": de poezie ontwaakt weer .... de Godsdienst herneemt zijn kracht. De ruwheid van hen, die de religie bijna tot sterven gebracht hadden, bleek onverdragelijk. De idealistische wijsbegeerte kwam weder tot eere onder jongelieden, die onderwijzers of of letterkundigen zijn. Opmerkelijk is, dat de de vraagstukken die men als geheel van de baan geschoven beschouwde, weder aan de orde kwamen. Men vindt weer smaak in zedekundige, sociale en Godsdienstige vraagstukken."

Het is natuurlijk, dat het ontwaken van dit idealisme voor de Roomsche Kerk van groote waarde is. De reactie tegen de geweldpleging jegens de Kerk; tegen een ongebreidelde atheistische democratie; tegen materialisme en pessimisme; is aan het opkomen. Het heimwee naar een geloof, dat de macht van het handelen en het denken verbindt, werd geboren.

In breede kringen is men ontrust geworden door de toenemende zedeloosheid, terwijl de overtuiging veld wint, dat alleen de religie en de Kerk verdere verwording kan keeren. Men zoekt in de Roomsche Kerk in de eerste plaats eene instelling tot bevordering van goede zeden. Ook zijn velen er van overtuigd, dat alleen door de religie, door de Roomsche Kerk Frankrijk als volk zijn kracht bewaren kan. Maurras en anderen staan op dit standpunt. Een sterke Kerk is het beste recept tegen teruggang van het geboortecijfer. De zin voor gerechtigheid, offervaardigheid en verantwoordelijkheid wordt door de Kerk aangekweekt, en deze eigenschappen moet een volk bezitten, wil het niet onder gaan. Dat deze kringen zich bij de Kerk aansluiten, geschiedt niet op godsdienstige of dogmatische gronden. Zulken bekommeren zich weinig over de leer van de Kerk. »Vraag aan Rome wat ik geloof" sprak eenmaal de gestorven Brunetière. Het spreekt van zelf, dat zij die zoo denken, wel hulptroepen zijn voor de Roomsche Kerk. Maar het Roomsche keurcorps is elders te zoeken.

Er worden er onder de ontwikkelde jongelingschap gevonden, die iets voor hun hart zoeken. »Men jaagt naar werken die waarlijk van Godsdienst getuigen, men leest de verzen van een heilig poëet, die ieder mensch aan zijn plicht herinnert, namelijk, tegenover God ootmoedig zijn en zijn met offers beladen hart Hem aan te brengen.» Uit den twijfel tot de zekerheid, is de leus. Het doelloos leven moet tot een welbewust streven worden, en dit aan de hand van een beproefde kerkelijke tucht. De hartstocht voor de werkelijkheid, die bij velen openbaar wordt, begeert ook realiteit in de religie. Men wil geen schitterende woorden, maar begeert bovennatuurlijke werkelijkheid. De communie, de zoenverdiensten van den Zone Gods, de verzoening, de eucharistie, worden geloofd als levende feiten. God zelf is niet meer een ver ideaal, maar de levende tegenwoordige God. De dichter P. Coudel zong: »Wees gezegend mijn God, die mij van de afgoden hebt bevrijd, die maakt dat ik alleen U aanbid en niet Isis of Osiris of de Gerechtigheid, of den vooruitgang, of de waarheid, of de Goddelijkheid, of de menschelijkheid, of de wetten der natuur, of de kunst of de schoonheid«.

En dit alles zoekt men in de Roomsche Kerk. Het modernisme wordt verworpen, omdat het een geest zonder letter, liefde zonder dogma, religie zonder een Kerk wilde. De modernisten spreken van Godsdienstige emoties, van een algemeene vroomheid, maar kennen geen scherp belijnde leer. Daartegenover belijdt het jonge Frankrijk, dat de Roomsche Kerk weer lief kreeg, dat het beste voedsel voor het gemoed slechts voortkomt uit het dogma. Hoe krachtig Roomsche gedachten bij de jongelieden uitgesproken worden, blijkt uit het volgende citaat: »de bekeering der jeugd hangt af van de genade, d. w. z. alles hangt af van de barmhartigheid Gods en van de zeer verborgen wetten van de gemeenschap der heiligen. Niet slechts de bekeerden, maar ook die, welke niet verre zijn, die aan de schoonheid der Kerk den glans van het Goddelijk licht zien, zijn gekocht door de tranen van een zeer ootmoedig aanbidder of betaald door een liefdesblik op het heilig Sacrament, of door het leven van heroieke boetedoening van anderen; kortom, door de eene en ontelbare mis, waarin Christus zich met zijne leden aan God aanbiedt...." In deze groep gaat men tot Thomas van Aquino terug.

Deze Godsdienstige ontwaking heeft echter niet tot gevolg gehad, dat het aantal Roomsche priesters toenam, wel zijn er vele jongelieden die zich geven aan den arbeid der Inwendige Roomsche zending. Ook is het opmerkelijk, dat een strijdlustige toon door de voorstanders der Kerk wordt aangeslagen. Men bepaalt zich niet tot verdediging maar gaat tot den aanval over. Zelfs deinst men voor dreigementen niet terug.

In de *Verité Française* stond onlangs: »Over de toekomst van het Katholicisme in Frankrijk zál de oorlog, de echte oorlog beslissen. Dergelijke conflicten kunnen elders anders opgelost worden, maar in Frankrijk moet daarvoor bloed vloeien".

Nu zou men kunnen vragen, of de godsdienstige ontwaking in Frankrijk aan het Protestantisme ten goede gekomen is?

Het schijnt waarheid te blijven wat de *Matin* op 22 Jan. 1913 schreef: „al de ontwakingen van het Mysticisme geschieden bij ons ten bate der Katholieke kerk". De Protestantsche kerken hebben te veel te doen met zichzelve, om er aan te denken naar buiten invloed uit te oefenen. Of zou Napoleon I gelijk gehad hebben toen hij sprak, „dat de Franschen een ondergrond van een heidenschen geest hebben, en dat het Protestantisme voor hen te Christelijk, d. w. z. te godsdienstig is." De herroeping van het edict van Nantes door Lodewijk XIV, waardoor duizenden Hugenooten uit Frankrijk verdreven werden, is een ramp voor het land geweest.

WINCKEL.